Коли я мав чотири роки, у мене було двоє дідусів і дві бабці: одні дідусь із бабцею жили в місті, а другі – на селі.

Міських дідуся з бабцею звали Луїджі й Антоньєтта, і були вони точнісінько такі ж, як і решта міського люду. Сільські дідусь із бабцею називалися Оттавіано й Теодолінда і не були подібні ні на кого, навіть на своїх сусідів.

Міські дідусь із бабцею жили у нашій багатоповерхівці, і бачив я їх щонайменше чотири рази на день.

О восьмій ранку, коли дідусь повертався з Флопі після прогулянки:

– То що сьогодні робимо, юначе? Йдемо до школи чи ні?

О дев'ятій, коли бабця йшла з Флопі на закупи:

– Готовий до школи, пуцьвірінку?

О другій, коли дідусь виводив Флопі на другу прогулянку:

– О, ти вже прийшов зі школи! Молодець!

І о п'ятій, коли бабця знову виходила з Флопі до крамниці або йшла в гості до своїх приятельок:

– То що, добре повеселився у школі, пуцьвірінку?

"Школою" вони чомусь називали мій дитячий садок. Його я ненавидів усім серцем відтоді, як одного жахливого ранку мама пішла на роботу, а мене затягнула туди.

Щодня у нас повторювалася одна й та сама історія: я плакав, дідусь стукав у двері, потім з'являлася бабця, і вони обоє ішли собі кудись із Флопі.

Побачивши їх, мама часом пирхала і казала щось типу: "Ну от, собака їм дорожчий за внука". Мене це дуже непокоїло, і часто я навіть переставав плакати. Адже Флопі з тим своїм круглим, ніби футбольний м'яч, животом і рахітичними лапами був страшенно бридкий, і я лякався: невже я ще гірший за нього?

Сільські дідусь із бабцею були цілком інакші. По-перше, замість собаки вони мали гусей і курей; по-друге, не ходили чотири рази на день з ними гуляти; і по-третє, жили не вгорі над нами, а за сорок кілометрів, тому бачив я їх, у кращому разі, двічі на місяць.

Говорячи про них, мама часом зітхала і казала щось типу: "Вони як ті привиди". І я уявляв, як високий дідусь Оттавіано й огрядна бабця Теодолінда, накинувши собі на голову білі простирадла, ганяють по подвір'ї своїх гусей і курей.

Сільські дідусь із бабцею були маминими батьками. Вони були набагато симпатичніші за міських – такі, як і сама мама.

Мама була в дідуся Оттавіано єдиною донькою, бо бабця Теодолінда хоч і була дуже повна, але дітей народжувала зовсім малесеньких, і вони не проживали й дня. З мамою, на щастя, у неї все вийшло краще. Може, тому, що цього разу, казала бабця, вона дуже вже постаралася – щоб мати згодом такого внука, як я.

Дідусь святкував цілий день, і бабця розповідала, що впився він тоді таки добряче. А потім пішов на город посадити черешню.

Тут треба розповісти вам трохи про дідуся. Мене у той час ще не було, але я собі думаю, що він уже тоді був дуже незвичайним

чоловіком. Бабця казала, що дідусь був найгарнішим хлопцем у селі і що їй довелося добряче попріти, доки він таки спіймався на її гачок. Але вона, можливо, трохи й перебільшувала, бо любила його так сильно, що це було видно й досі. Я пам'ятаю дідуся не те щоб гарним, а високим і стрункім, з розкуйовдженим від вітру волоссям – тим, яке в нього ще залишалося, – і завжди зі стеблинкою польової трави в зубах. Стеблинку цю дідусь виривав двома пальцями і повільно-повільно пожовував. "Краще це, ніж цигарка", – казав він.

Отже, коли народилася мама, дідусь пішов до села і повернувся з парою золотих сережок для бабці і з саджанцем черешні. Потім вийшов на город, викопав ямку, вкинув туди трохи теплого перегною і посадив деревце. А тоді взяв складаного ножа, розжарив його на вогні до червоного і вирізав на тоненькому ще стовбурі ім'я Феліче, тобто "Щасливий". Маму назвали Фелічітою, і дідусь вважав, що черешневе деревце має називатися якось подібно. Але бабця зауважила, що черешні ім'я Феліче не дуже пасує, і тоді дідусь вирішив, що зватиме її Фелічія. На тому й зупинилися. Деревце мало три гілки, а навесні, коли мамі виповнилося сім місяців і в неї прорізалися чотири зуби, зацвіло – на ньому з'явилися чотири квітки. Відтоді мама з черешнею росли разом. Їх двоє та дідусь із бабцею – оце й була сім'я.

Щоб у цьому переконатися, досить було переглянути альбом із фотографіями.

На першій знимці бабця Теодолінда піднімала догори семимісячну маму. Правда, знаменитих чотирьох зубів тут не було видно. Дивлячись на цю фотографію, я завжди думав про те, що бабця Теодолінда пречудово почувалася б на рингу у суперважкій вазі. Вона була ще молода і не така повна, як за моєї пам'яті, але руки вже тоді мала вдвічі товщі, ніж у бабці Антоньєтти. А що вже казати про груди! Вони у бабці Теодолінди були такі великі і м'які, що коли я потрапляв до неї в обійми, то ніби з головою пірнав у пухову подушку. Хотілося вмоститися там і тихесенько спати собі хоч би й ціле життя.

Це – найкраще, що я пам'ятаю про бабцю... а ще її запах, анітрохи не подібний на смердючі парфуми бабці Антоньєтти, більше схожий на те, як пахла після ванни мама. Бабця казала, що вся штука тут у милі, звареному вдома за таємним рецептом, який їй дала одна відьма, і я вірив, бо вона так відрізнялася від інших жінок, що від неї можна було чекати чого завгодно.

На тій першій в альбомі знимці біля бабці була також Фелічія – черешня-дитинча, заввишки вже десь така, як сама бабця. Дідусь казав, що Фелічія, коли він її посадив, мала три роки – якраз той вік, коли добре бавитися разом. На іншій фотографії видно було маму на гойдалці, підвішеній до найтовстішої гілки черешні, яка тим часом вже випустила тих гілок багато. Якось дідусь попідрізав їх, і тоді Фелічія мала такий вигляд, ніби сильно змерзла. Але коли я сказав про це дідусеві, той лише посміхнувся: "Ні, рослинам це тільки на користь, так вони стають міцнішими". І справді, на знимці, зробленій у мамин сьомий день народження, Фелічія вже виглядала справжнім деревом, і мама сиділа верхи на якійсь гілці, гойдаючи в повітрі ногами.

* * *

В березні Альфонсина висиділа прегарних гусенят, і бабця сказала дідусеві, що хотіла б на них подивитися. А коли побачила, то так утішилася, що дідусь став щодня приносити їх до кімнати і ненадовго залишати коло ліжка.

Бабця брала їх по одному і поволеньки пестила, а тоді клала назад до кошика. Час від часу вона, здавалося, засинала; гусенятко теж дрімало, пригрівшись у неї на грудях, у теплі й добрі; все це діялося під пильним оком Альфонсини, яка анітрішечки не ревнувала.

Це мій останній спогад про бабцю Теодолінду. Якось, повернувшись із дитячого садка, я не застав дома ні мами, ні тата, а лише дідуся Луїджі з бабцею Антоньєттою. З серйозним-серйозним виразом обличчя

вони розповіли мені, що бабця Теодолінда поїхала у далеку мандрівку, і я ніколи її більше не побачу.

– Як поїхала?! – закричав я. – А чому вона нічого мені не сказала, не попрощалася зі мною?! І що тепер буде з Альфонсиною?

Я почувався так, ніби бабця мене зрадила, і був такий вражений її поведінкою, що аж розплакався. Тоді бабця Антоньєтта обняла мене і стала розповідати про те, що бабця помандрувала на небо, а мені туди не можна.

– Вона полетіла літаком? – відразу поцікавився я, бо вже одного разу літав з мамою і татом, і мені це дуже сподобалося.

– Ні, не літаком. Бабця Теодолінда померла.

Так я дізнався, що померти означає помандрувати на небо без літака і що там не місце ні гусям, ні дітям.

У день похорону все ще більше заплуталося, бо хтось сказав мені, що у тому дерев'яному ящику, на який наклали купу квітів, – бабця Теодолінда і що її несуть на цвинтар. Якщо вона там усередині, то не може бути на небі; значить, мене обдурили.

– Я вам не вірю! Ви всі брехуни! Де бабця? Я хочу її побачити! – розкричався я так сильно, що всі перелякалися, бо ніяк не могли мене заспокоїти.

Врешті-решт до мене підійшов дідусь Оттавіано.

– Бабці Лінди не видно, але, знаєш, вона не пішла звідси зовсім. Бабця сказала, що залишає замість себе Альфонсину і просила, щоб ми всі дбали про неї – так, ніби це сама бабця.

Я подивився на дідуся і відчув, що мені дуже полегшало.

– Вона справді так сказала?

Дідусь кивнув. У своєму темному весільному костюмі він виглядав дуже елегантно і був гарно зачесаний, але чомусь горбився сильніше, ніж завжди, і здавався ще старішим.

– Так, а ще сказала передати тобі привіт і поцілувати тебе від її імені.

– Але коли вона повернеться?

Він знизав плечима і кудись пішов, а коли вернувся, то тримав у руках Альфонсину і так з нею й ішов за гробом до самого цвинтаря. Всі дивилися на нього, та сам дідусь ні на кого не звертав уваги. Він узяв мене за руку і час від часу нахилявся й шепотів щось Альфонсині, а та на знак згоди кивала головою.

Я певний, що він говорив тоді з бабцею Теодоліндою.

* * *

Черешня стояла в куті городу, між дорогою і подвір'ям; вона сильно розрослася, і її було видно звідусіль. Дідусь, відколи залишився сам, проводив під черешнею не одну годину. Колись він приходив туди переважно зі мною, а тепер поставив під деревом крісло бабці Теодолінди і, коли вже поробив усе на городі або просто хотів перепочити, сидів собі там, заплющивши очі і не ворушачи навіть пальцем, а поруч була незмінна Альфонсина зі своїми гусенятами.

Якось я застав його під черешнею у такому-от положенні і запитав:

– Дідусю, ти помер?

Він зиркнув на мене з-під напівопущених повік, як то робили колись бабцині кури, і поманив до себе:

– Ходи сюди.

А тоді трохи посунувся, щоб дати місце. Я сів коло нього, і він одною рукою обняв мене за плечі, другою затулив мені очі і прошепотів:

– Тепер скажи, що ти бачиш.

Я відповів, що бачу тільки темряву, і він сказав:

– Послухай.

Я прислухався і почув якесь тихесеньке попискування; потім угорі між листям щось зашаруділо.

– Там мають гніздо синички. Бачиш, як мама годує своїх малят?

Бачити я не бачив нічого, але чув, як синичка тріпоче крилами, а пізніше подали голос пташенята. Як же вони розщебеталися!

– Вона їх годує, – пояснював дідусь. – О, послухай ще.

Почулося якесь інтенсивне гудіння.

– Це повертаються до вулика бджоли. Вони облетіли чимало квітів, насмоктался нектару і тепер летять додому з повними животами. Бачиш?

Я знову прислухався і майже побачив їх, тих бідолашних бджіл; животи у них були такі великі, що вони ледь летіли.

Тоді дідусь забрав руку у мене з очей і спитав:

– Зрозумів? Якщо слухати уважно і зосередитися, то можна побачити купу всякої всячини – так, ніби очі в тебе відкриті. А зараз послухай, як дихає черешня.

Я заплющив очі, і в обличчя мені війнув ледь відчутний вітерець; усі до одного листочки черешневого дерева легесенько ворушилися.

– Це правда, дідусю, – сказав я. – Фелічія дихає.

Дідусь погладив мене по голові і ще трохи посидів без руху; я дивився на нього і бачив, що він посміхається.

Тепер, думаючи про дідуся Оттавіано, я завжди пригадую собі і той день, коли він навчив мене слухати, як дихають дерева.

* * *

На Різдво дідусь приїхав до нас на обід, а оскільки він конче хотів того ж вечора повернутися додому, мама запитала, чи немає у мене часом бажання поїхати до нього.

– А ми за пару днів по тебе приїдемо.

По дідусевому обличчю видно було, що його це дуже потішило; він сказав мамі, що кращого подарунка й уявити собі не може.

Ми швиденько зібрали мої речі і поїхали, й цього разу ніхто вже не визирав у вікно, щоб помахати нам на прощання.

– Це добрий знак, – зауважив дідусь. – Значить, нам починають довіряти. Гляди, наступного разу вони ще взагалі забудуть по тебе приїхати!

Дідусь був страшенно задоволений і цілу дорогу знай співав пісеньки, які подобалися бабці Теодолінді, та розповідав, як вони з бабцею ходили на танці.

– Твоя бабця була шалено ревнива. Досить було, щоб туди прийшла якась вродлива панна, а я випадково, кажу тобі, чисто випадково зиркнув у той бік, – і Лінда перетворювалася на справжню фурію. Якось накинулася на одну дівчину і мало живцем її не з'їла!

Мені досить складно було уявити бабцю Лінду в ролі людожера: як на мене, їй набагато більше підійшла б вільна боротьба, бокс чи ще щось подібне. Я сказав про це дідусеві.

– Звісно, Тоніно, це ж просто так, задля красного слівця. Але будь певен, того разу вона була абсолютно неперевершена! Бачив би ти, яких лящів надавала твоя бабця тій бідоласі: то було стихійне лихо, не інакше!

– А що робив ти?

– Ну, я намагався їх розборонити, але ти ж знаєш, твоя бабця, коли пускалася берега…

Дідусь Оттавіано весело сміявся і час від часу похитував головою.

– Хіба тобі не прикро, що вона померла? – запитав я.

Адже я давно помітив, що тільки-но мова заходить про померлих, усі раптом серйознішають і зітхають, навіть якщо ледь знали того, про кого

говорять. Дідусь же, розповідаючи про бабцю, ніколи не виглядав сумним.

– Для мене вона не померла, Тоніно. Запам'ятай: доки тебе хтось любить, померти неможливо.

І він знову заспівав.

* * *

Дідусеві слова про скалку в серці страшенно мене вразили, і дорогою додому я не міг думати ні про що інше. Насамперед мені було цікаво, як скалка могла опинитися у дідуся всередині й дістатися до самого серця, і я став перебирати різні ймовірні варіанти: можливо, він ковтнув її випадково, коли їв щось колюче. Що б то могло бути?

– Що колюче можна їсти? – запитав я у мами.

– А що спадає тобі на думку? – відгукнулася вона. – Наприклад, морські їжаки, яких ми їмо, мають голки.

– А дідусь їх їсть?

– Навряд, риба йому не смакує.

Отже, морські їжаки тут ні до чого.

– А ще?

– Ще? – мама саме змагалася з вантажівкою, яка обдавала нас смердючими вихлопами, і не мала великого бажання мені відповідати.

– Що ще колюче ми їмо?

– Ну, кактус опунцію, каштани…

Ось, це воно! Дідусь, напевно, їв каштани і випадково… Але як таке могло трапитися? І, стривайте, каштани їдять у листопаді, а не в лютому. Щось тут не клеїлося, і я зрозумів, що без мами таки не обійдуся.

– Як ти думаєш, може таке бути, що якась скалка чи колючка опинилася всередині каштана, а потім хтось її не помітив і проковтнув?

Мама зненацька різко загальмувала, і ззаду відразу гучно загудів клаксон.

– Слухай, цілу дорогу ти морочиш мені голову якимись безглуздими розмовами. В тебе часом нема гарячки? – вона поклала руку мені на чоло. – Та ні, холодне. Ану, розповідай, що це за дурниці про каштан з колючкою, який комусь забагнулося ковтнути?

Через це запитання я відчув себе останнім телепнем. Але мені треба було розібратися, що тут до чого, і я бачив, що сам не дам із цим ради, тому не опирався.

Цього разу мама поставилася до мене серйозно і, коли я переповів їй те, що говорив дідусь, запитала:

– І що, він саме так і сказав?

Я старанно повторив дідусеві слова. Мама зітхнула:

– Мені він ніколи нічого не каже! – а тоді обернулася до мене: – Дідусь хотів сказати, що має проблему, що його щось тривожить, не дає спокою, ніби скалка.

Так розкрилася ця таємниця. Отакої, хіба ж дідусь не міг краще пояснити, що має на думці? Принаймні я б тоді так не переймався!

Втім, радіти було рано, бо маму, схоже, також мучила якась скалка – тільки-от у неї та скалка була десь понижче, ніж у дідуся. Вона не могла всидіти на місці, крутилася й вертілася і знай повторювала:

– А мені він ніколи нічого не каже! От як, як можна бути спокійною, коли маєш такого батька?!

Мама страх як розхвилювалася, тому я не наважився сказати, що вона, взагалі-то, все одно ніколи не буває спокійна – з батьком чи без батька, однаковісінько. І так ми повернулися додому.

Протягом наступних кількох днів мама телефонувала до дідуся частіше, ніж зазвичай. Спочатку вона завжди казала: "Привіт, тату, як справи?", а потім запитувала: "Тобі нічого не треба?". У дідуся все було гаразд і йому нічого не було треба. Та що частіше він так говорив, то сильніше тривожилася мама. Якось тато втратив терпець і сказав:

– Але що він має тобі сказати, щоб ти нарешті заспокоїлася? Що помирає?

Татові слова звучали цілком логічно, але мама, схоже, цього не оцінила. Вона твердила, що дідусь поводиться ненормально.

– Через усі ці телефонні дзвінки він мав би розсердитися; колись він точно добряче мене відчитав би. То чому тепер він такий спокійний?

Тато сказав, що мама городить казна-що і що їй треба лікуватися; вона відповіла, що лікуватися треба якраз йому, а то корчить тут із себе бозна-якого розумника; тато на це відказав, що просто старається мислити логічно, а мама тоді сказала, що саме тому є речі, яких він зроду не розумів і вже ніколи не зрозуміє. Тато розізлився і пішов геть,

гримнувши за собою дверима, а мама заходилася чистити плитку на кухні так завзято, ніби збиралася протерти її наскрізь. З усієї цієї суперечки я нічогісінько не второпав, але тоді мені здавалося, що мама перебільшує, а тато має рацію. Згодом виявилося, що рацію все ж мала мама.